

YEREL İSYANDAN ULUSLARARASI İÇ SAVAŞA: 13. YILINDA SURIYE İÇ SAVAŞI

İrfan Tatlı

Referans için: Tatlı, İrfan. "Yerel İsyandan Uluslararası İç Savaş: 13. Yılında Suriye İç Savaşı". İNSAMER Rapor 164. Mart 2023. Rapor

Giriş

Suriye'yi neredeyse tamamen yok eden iç savaş 12 yılı geride bırakırken, ülke hâlen derin bir siyasi bölünmüşlük, büyük ekonomik zorluklar, insani kriz ve dünyanın en büyük yerinden edilme durumuyla karşı karşıya. Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) Rusya'ya kadar çok çeşitli aktörleri içine çeken çatışmalar ve siyasi çözüm çabaları da çıkmaza girmiş durumda. İç savaşta 13. yıla girilirken, Suriye halkı da büyük bir siyasi kaos, derin bir insani ve ekonomik kriz, ciddi güvenlik endişeleri ve hak ihlalleri arasında yaşam mücadelesi veriyor.

15 Mart 2011'de, Suriye'nin Deraa kentinde toplanan binlerce Suriye vatandaşı, Esad rejimi karşıtı duvar yazıları nedeniyle

le 15 öğrencinin hapsedilmesini ve işkence görmesini protesto etmek için sokaklara dökülmüştü.¹ Protestocuların başlıca talepleri, demokratik ve ekonomik reformlar ve siyasi tutukluların serbest bırakılmasıydı.² Ancak rejimin bu barışçıl protestolara karşı acımasız tepkisi, bugün Suriye'nin peşini hâlen bırakmayan bir şiddet döngüsünü tetikledi.³

Rejimin saldırıları sonrasında isyancıların silahlanmasıyla milis gruplarının ortaya çıkması, Suriye'deki ihtilafın silahlı mücadele faslına başlangıç noktası kabul edilmektedir.⁴ 29 Temmuz 2011 tarihinde, Esad rejimine karşı silahlı mücadele amacıyla aralarında Suriye ordusuna mensup asker ve komutanların da

bulunduğu Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurulmuştur.⁵ Bu tarihten sonra sürekli olarak tırmanan şiddet, barışçıl protestolarla başlayan hak taleplerini son 10 yılın en trajik iç savaşlarından birine dönüştürürken, geride yüz binlerce ölü, yaralı ve milyonlarca yerinden edilmiş insan bırakmış ve bırakmaya da devam etmektedir.

Suriye'deki krizin neredeyse başlangıcından bugüne kadar birçok dış aktör, ülkede çatışan tarafları çeşitli şekillerde desteklemiştir. Ayrıca Irak'ta ortaya çıkan DAES'in Suriye'de de etkili olması, birçok yabancı terörist savaşçının Suriye'ye gelmesine ve böylece ülkedeki silahlı çatışmaların uluslararasılaşmasına yol açmıştır. Bugün Suriye, çeşitli güçlerin çıkarları ve hesaplaşmaları için kullandıkları jeopolitik bir "satranç tahtası" konumundadır.

Ülkedeki çatışmalar sebebiyle milyonlarca insan yerinden olmuştur. Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı 6,8 milyon, Suriye dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı ise 5,5 milyon civarındadır. Bu sığınmacıların 3,5 milyondan fazlasına Türkiye ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle son dönemde artan mülteci karşıtlığı ve nefret söylemleri, Türki-

Suriye'de 13. yılına giren savaş halkı büyük bir siyasi kaos, derin bir insani ve ekonomik kriz, ciddi güvenlik endişeleri ve hak ihlalleriyle karşı karşıya bırakırken sahadaki aktörlerin birçoğu kendi çıkarlarını korumak için Suriye'nin egemenliği pahasına kıyasıya rekabet ediyor.

ye'deki Suriyeli sığınmacıların geri dönüşlerine dair yeni tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Esad rejiminin özellikle bazı Arap ülkeleriyle "normalleşme"ye dair adımları, Birleşmiş Milletler (BM) Mülteciler Yüksek Komiseri Filippo Grandi ve İnsani İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Martin Griffiths ile yapılan görüşmeler, Türkiye ile Suriye arasında Rusya'nın ev sahipliğinde savunma bakanları ve dışişleri bakanları düzeyindeki görüşmeler, Suriye meselesinde yeni bir safhaya geçildiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Ancak Suriye'deki çatışmaların ve insani krizin sona ermesine dair beklentilerin karşılanabilmesi için çözülmesi gereken birçok denklem bulunmaktadır. Zira Suriye, her biri kendi ajandasına sahip çok sayıda silahlı aktörün bulunduğu ve bu yönüyle her

an başka çatışmaların ortaya çıkma eğiliminin olduğu son derece hassas bir bölgedir.

Bu raporda okuyucuların 12 yılı geride bırakan Suriye'deki iç savaşa dair temel bir bilgi birikimine sahip olduğu varsayımından hareketle olayların, kavramların ve aktörlerin detaylı anlatımlarına ve açıklamalarına yer verilmemiştir. Raporda Suriye'de 13. yılına

giren iç savaşın sebep olduğu insani krize kısaca değinilecektir. Raporun asıl odaklandığı meseleler şunlardır: (a) Suriye'deki aktörlerin mevcut durumlarının, Suriye meselesine karşı tutumlarının ve temel çıkarlarının açıklanması, (b) bölgedeki denklem karşısında Suriye'deki krizin çözümüne dair temel problemlerin belirlenmesi ve (c) söz konusu problemlerin çözümü için atılabilecek adımlara ilişkin öneriler. Ayrıca rapor, Suriye'de belirli bir alanı kontrol altında tuttuklarının ve belirli bir askerî güce sahip olmalarının bölgedeki dengeler üzerindeki etkisini göz ardı etmemekle birlikte, terör örgütleri PYD/YPG ve Heyet Tahrir el-Şam'ı (HTŞ) bölgedeki aktörler olarak ayrı başlıklar altında ele almamaktadır. İlgili yerlerde söz konusu örgütlerin çıkar, tutum ve eylemlerine ise yer verilmiştir.

İç Savaşın 12 Yıllık Bilançosu ve İnsani Krizin Boyutları

Savaşın başlamasından bu yana yarım milyondan fazla insan hayatını kaybederken, Suriye'nin iç savaştan önceki nüfusunun yarısı ülke içinde yer değiştirmiş, bir o kadarı da ülke dışına göç etmiştir. Ülkenin birçok bölgesinde ise milyonlarca insan, oldukça zor şartlar altında, birçok temel ihtiyaç, hizmet ve haktan mahrum şekilde yaşamlarını devam ettirmektedir.

13. yılına giren çatışmalar, milyonlarca Suriyeliyi hayatlarını devam ettirebilmek için insani yardıma muhtaç hâle getirmiştir. Hâlihazırda 22 milyon insanın yaşadığı Suriye'de 2023 yılı itibarıyla 15,3 milyon insanın insani yardıma ihtiyaç duyduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu nüfus, Suriye'nin toplam

nüfusunun neredeyse %70'ine karşılık gelmektedir. Bu rakam 2022 yılında 14,6 milyon kişi olarak açıklanmıştır. BM Suriye Özel Temsilcisi Geir Pedersen, "2023'te de Suriye halkı büyük bir karmaşa ve neredeyse hayal edilemeyecek ölçekte derin bir insani, siyasi, askerî, güvenlik, ekonomik ve insan hakları krizi içerisine sıkışıp kalmıştır." demiştir.

Çatışmalar sebebiyle ülke içinde yerinden olmuş kişi sayısı 6,8 milyondur. Bu insanların çok büyük bir kısmı Kuzeybatı Suriye'de hayatlarına devam etmektedir. Suriye genelinde bu kişilerin %68'i temel geçim kaynaklarından, %67'si temel hizmetlerden ve %55'i temel gıdaya erişimden mahrumdur. Yalnızca Kuzeybatı Suriye'de 4,1 milyondan fazla kişi insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bölgedeki nüfusun %97'si aşırı yoksulluk içindedir. Nüfusun %80'inden fazlası gıda güvencesinden yoksundur.⁶ Eğitimden mahrum çocukların sayısı ise 2,4 milyondur. Düzenli/düzensiz kamplarda yaşayan toplam kişi sayısı 2,1 milyondur.⁷ Bunların 1,9 milyonu Kuzeybatı Suriye'deki 1.430 düzenli/düzensiz kampta yaşamaktadır.⁸ Bu nüfusun %56'sını çocuklar, %23'ünü kadınlar oluşturmaktadır.⁹ Bu kamplardakiler için yaşam şartları çok daha zordur. Zira kamplarda sağlık ve eğitim gibi temel haklara erişimin yanı sıra gıdaya ve temiz suya erişim imkânları da oldukça sınırlıdır. Hijyenden, güvenlikten ve birçok temel gereksinimden yoksun olan mülteciler, soğuk kış günlerinde ısınma ve barınma problemleriyle mücadele etmektedir.

Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (SOHR), 15 Mart 2011 tarihinden 2022 yılına kadar 610.000'den fazla insanın ülkedeki savaş se-

bebiyle öldüğünün tahmin edildiğini ve bu rakamın 499.657'sinin belgelediğini, ölenlerin 160.681'inin sivil olduğunu belirtmektedir. Bu sivillerin 15.237'si kadın, 25.286'sı çocuktur. 49.359 sivil ise Esad rejimi hapisanelerinde işkence altında hayatını kaybetmiştir. Rusya destekli hava saldırılarında ölenlerin sayısı ise 35.086'dır. Halep, Doğu Guta, Hula ve İdlib'deki saldırılar dâhil, kullanımı uluslararası anlaşmalarca yasaklanmış silahlarla düzenlenen saldırılarda 1.028 kişi katledilmiştir. Suriye Demokratik Güçleri (SDG) adıyla ABD tarafından desteklenen PYD/YPG terör örgütüncü öldürülen sivil sayısı ise 418'dir.¹⁰ Bu rakamlara, 2022 yılından bugüne kadar hayatını kaybeden siviller dâhil değildir. 2022 yılı, iç savaşın başladığı tarihten bu yana en az ölümün gerçekleştiği yıl olarak kayıtlara geçmiştir. 2022'den bu yana Suriye genelinde iç savaş sebebiyle ölenlerin sayısı 3.825'tir. Hayatını kaybedenlerin 1.627'si sivilidir. Bu sivillerin 159'u kadın, 321'i çocuktur.¹¹

Yerel İsyandan Uluslararasılaşmış İç Savaş: Suriye'deki Aktörler, Çıkarlar ve Çıkmazlar

İç savaş ve çatışmalarla birlikte sahada pek çok aktörün görünür olduğu Suriye'de bugün üniter bir yapıdan bahsetmek imkânsızdır. Bugünkü hâliyle Suriye, dört ana kontrol alanına bölünmüş durumdadır. Bunlar; Esad rejimi kontrolündeki bölge, PYD/YPG kontrolündeki bölge, Türkiye destekli muhaliflerin kontrolündeki bölge ve HTŞ kontrolündeki bölgedir; ayrıca DAES'in hâlen etkin olduğu küçük bir bölge de bulunmaktadır. Bu kontrol alanlarının ve aktörlerin yanı sıra ülkede hâlâ

çeşitli dış güçler ve devlet dışı aktörlerin varlığı devam etmektedir. Bu sebeple çatışmalar hâlen sürmekte ve bazı alanlar farklı aktörlerin ve grupların kontrolü altına girebilmektedir.

Suriye'deki aktörlerin ve silahlı grupların pozisyonları ve mevcut durumları incelendiğinde, ülkede Esad rejiminden temel hakların talebiyle başlayan ve rejimin bu talebe şiddetle yanıt vermesi sonucu yerel bir isyana dönüşen çatışmaların uluslararası aktörlerin müdahalesiyle "uluslararası bir iç savaş" hâlini aldığı görülmektedir. Suriye'deki bu mevcut durum dikkate alındığında, ülkede kalıcı bir barışın ve demokratik bir çözümün tesisinin oldukça karmaşık denklemlerin çözümüne dayandığı anlaşılmaktadır. Bu karmaşık denklemlerin çözümü ise, bölgedeki aktörlerin ve silahlı grupların pozisyonlarının rasyonel bir analizini gerektirmektedir.

ABD'nin Suriye'de "Pirus Zaferi" Hedefi

ABD, başından itibaren Suriye'deki çatışmalara ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmıştır. Barack Obama döneminde, Esad yönetimi ABD'nin "kırmızı çizgi" olarak açıkladığı kimyasal silahları kullanmış olmasına rağmen ABD Suriye'ye yönelik bir askerî müdahalede bulunmamıştır. Obama yönetimi bu süreçte sadece Esad'ın "kenara çekilmesi" gerektiğini belirterek Suriye'de bir demokratikleşme sürecinin başlatılmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir.

DAEŞ ile mücadele konusundaki girişimleri dışında, ABD'nin Suriye'deki politikasının olumlu sonuçlar verdiği çok az durum mevcuttur. Suriye'deki çatışmaların başladığı günden bu yana ABD tarafından dile getirilen

temel çıkarlar; bölgedeki terörist oluşumların yok edilmesi, kimyasal silah kullanımının önlenmesi, bölgedeki çatışmalardan dolayı giderek derinleşen insani krizin sona erdirilmesi şeklinde ortaya konmuştur.

Ancak şüphesiz ki tüm bu çıkarların yanı sıra ABD'nin Suriye'de farklı gündem başlıkları da bulunmaktadır. Zira Rusya ile mücadelesi, İsrail-İran çekişmesindeki rolü, Rusya ve Türkiye arasındaki gelişmelere ve gerilimlere müdahil olması ve SDG çatısı altında PYD/YPG'ye desteği, ABD'nin Suriye'deki ajandasının gerçek içeriğini ortaya koymaktadır.

ABD'nin Esad rejimini izolasyon ve yaptırımlarla boyun eğdirme politikası Suriye'deki ekonomik durumun daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. Bu yaptırımlar ve etkileri, Esad rejimi yanı sıra Kuzeybatı Suriye'deki milyonlarca yerinden edilmiş insanı da derinden etkilemektedir. Söz konusu politika'nın Esad rejiminin tutumunda bir değişikliğe sebep olmadığı da görülmektedir. Kısacası, ABD'nin izolasyon ve yaptırım politikasının Suriye'deki tüm kesimler için yıkıcı sonuçları olmuştur. Bu politika Esad rejimini Rusya ve İran'a daha fazla yaklaştırırken, Kuzeybatı Suriye'deki mültecileri ise insani yardıma daha da muhtaç hâle getirmiştir.

Trump ve Biden dönemleri dâhil olmak üzere ABD, bölgedeki askerî varlığını DAESH'le mücadele kapsamında desteklediğini açıkladığı SDG üzerinden sağlamaktadır. SDG denilen yapıyı oluşturan grupların YPG/PKK terör örgütlerinden oluşması ise Türkiye'nin tepkisine neden olmaktadır. Ancak ABD, Türkiye'nin tepkisine rağmen SDG güçlerine askerî ekipman, teçhizat ve silah desteği yanı sıra ekono-

mik ve siyasi desteğe devam etmektedir.

Zira ABD'nin Suriye'de önem atfettiği iki bölge bulunmaktadır ve bu bölgelerden biri ABD adına terör örgütü PYD/YPG tarafından korunmaktadır. Fırat'ın doğusunu bu örgüt eliyle "güvence altına alan" ABD, Suriye'nin güneyinde kontrol altında tuttuğu bölgeyle de İsrail'in güvenliğini garanti altına almak istemektedir. Washington yönetimi, bu bölgelerdeki hâkimiyeti sürdüğü müddetçe Suriye'de etkin bir aktör olmaya devam edeceğini çok iyi bilmektedir. Öyle ki, Fırat Nehri'nin doğusu ile batısını birbirinden ayırmak, Suriye'yi hem ekonomik hem de siyasi olarak ikiye bölmek anlamına gelmektedir; dolayısıyla ABD'nin Fırat'ın doğusunu kontrol altına alma hedefi bilinçli bir hamledir.

Suriye'nin en büyük barajı ve önemli bir su kaynağı olan Tabka Barajı da PYD/YPG kontrolündeki bölgede yer almaktadır. Bu da terör örgütüne oldukça önemli bir avantaj sağlamaktadır. Deyr-i Zor ve çevresindeki bölgedeki petrol yatakları da bu denkleme eklendiğinde ABD ve onun bölgedeki taşeronu konumundaki PYD/YPG lehine son derece avantajlı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Burada demografi mühendisliği de gerçekleştiren ABD, böylece Esad rejimi, İran ve Rusya'nın kendisiyle bir anlaşmaya varmaması hâlinde Suriye'yi ekonomik, siyasi ve sosyolojik olarak oldukça vasat bir hâle getirerek Esad ve müttefiklerinin yalnızca bir "Pirus Zaferi" kazanmalarını sağlamak istemektedir.

Bu bağlamda ABD'nin gerçekten Esad rejiminin devrilmesini isteyip istemediği belirsizdir. Zira bölgedeki en büyük hedefi petrol alanlarının kontrolü ve İsrail'in güvenliği-

nin sağlanması olan ABD için Esad rejiminin devrilmesinin ardından oluşabilecek kaotik ortamın tetikleyebileceği yeni silahlı grupların ortaya çıkması ihtimali, ciddi bir endişe kaynağıdır. Suriye’de yaşanacak radikal bir değişimin çevre ülkelerde sebep olabileceği güvenlik ve istikrar zafiyetleri de ABD için göz ardı edilemeyecek bir husustur. Ayrıca muhalif gruplar arasındaki ayrılıklar ve Esad’ın yerine demokratik bir muhalif adayın eksikliği, ABD’yi, Esad’ın devrilmesi hâlinde Mısır ve diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye’de de iktidarın Müslüman Kardeşler ya da diğer dinî gruplar tarafından ele geçirileceği konusunda endişelendirmektedir.

Fakat tüm bu sebepler ABD’nin Esad rejiminin devamı konusunda istekli olduğu şeklinde de anlaşılmalıdır. ABD açıkça zayıf bir Esad rejimi istediğini bölgede uyguladığı politikalarla göstermektedir. Suriye’de zayıf bir Esad rejimi İsrail’in güvenliği için de oldukça makul bir alternatiftir. ABD, bu amaç doğrultusunda ekonomik ambargo ve yaptırımlarla birlikte siyasi baskısını da devam ettirerek Esad rejiminin avantaj elde etmesini engelleyerek belirli bir kontrol alanı içerisinde kalmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Bunların yanı sıra ABD yönetimleri Vietnam, Afganistan ve Irak gibi “acı tecrübelerden” sonra, Suriye gibi ekonomik çıkarın tatmin edici olmadığı ve küresel siyasetteki rekabete kritik bir yer tutmayan bir bölgede, doğrudan askerî bir rol üstlenmekten de kaçınmaktadır. Bu nedenle ABD tarafından Suriye’deki durum için kullanılan sert dil, yapılan yüksek düzeydeki açıklamalar yalnızca birer illüzyondan ibarettir ve daha önce “kırmızı çizgi” olarak ifade edilen kimyasal silahlarla yapılan

katliamlar dâhil, bölgedeki katliamlara karşı hem kendi kamuoyundan hem de uluslararası kamuoyundan gelebilecek tepkilere karşı üzerindeki baskıyı azaltmak için kullanılan birer araçtır.

Tüm bu sebeplerle ABD, Türkiye ya da diğer Arap ülkelerinin Esad rejimiyle yeniden ilişki kurmasına yahut “normalleşme” çabalarına sıcak bakmayacaktır. ABD’nin genel olarak belirsizlik, kayıtsızlık, çelişki ya da duyarsızlık olarak ifade edilebilecek Suriye politikasının temelinde bu parametreler yatmaktadır.

Avrupa’nın Temel Kaygısı: Güvenlik ve Mülteci Meselesi

Avrupa için Suriye, Ortadoğu ile Avrupa arasında önemli bir kavşak noktası olması nedeniyle bölgesel istikrarda kilit bir aktördür. 2011 yılında başlayan çatışmalardan önce Suriye ve Avrupa Birliği (AB) arasında birçok anlaşma imzalanmıştır. Suriye’de iç savaşın başlamasıyla birlikte de çatışmalardan kaçan milyonlarca mültecinin en baştaki hedef ülkeleri Almanya, İsveç ve Fransa gibi Avrupalı devletler olmuştur. 2015 yılında zirve noktasına ulaşan “mülteci krizi” Avrupalı devletler arasındaki gerilimi oldukça tırmandırmıştır. AB Komisyonu’nun rakamlarına göre birlik bugüne kadar Suriye’deki iç savaş ve sonuçları sebebiyle 24,9 milyar avrodan fazla para harcamıştır.

ABD’nin bölgedeki askerlerini çekme ihtimali, Rusya’nın doğrudan askerî müdahalesi ve Esad rejiminin hak ihlalleri, AB ülkelerinin bölgede kendi politikalarını geliştirmek zorunda olduklarının farkına varmalarını sağlamıştır. AB, Esad rejiminin ve Rusya’nın gerçekleştirdiği insanlık suçları sebebiyle onları

meşrulaştırmaktan kaçınacağına yönelik ön şartını ortaya koyarak Suriye'nin yeniden inşası için katkıda bulunmaya hazır olduğunu bildirmiştir.

Ülkedeki çatışmalara doğrudan müdahil olmayan AB, Esad rejimine karşı alınan ekonomik ambargo kararlarına destek vermiştir. Ancak bu politikası, Suriye'deki insani krizin daha da derinleşmesine ve dolayısıyla daha fazla insanın göç etmesine ve Avrupa'ya geçişine sebep olmuştur. Bu noktada, Türkiye ile yakın ilişkiler kuran AB ve üye ülkeleri, Türkiye ile Avrupa'ya geçen mültecilerin geri kabulüne dair bir anlaşma imzalayarak 2015 yılındaki "mülteci krizi"ni aşmaya çalışmıştır. Ne var ki kıtaya yönelik mülteci geçişleri hâlen farklı yollarla devam etmektedir.

Avrupa ülkeleri için bir güvenlik meselesine dönüşen mülteciler, Suriye'deki politikalarının da ana hattını oluşturmaktadır. AB'nin Suriye'deki birincil politikası, kendisine yönelebilecek potansiyel göç dalgalarını engellemektir. Bu nedenle Suriye'deki ve Türkiye'deki mültecilere yönelik insani yardım faaliyetlerine cömert maddi destekler sağlamaktadır. Öte yandan Türkiye'ye karşı şüpheli olmaları ve Türkiye'nin desteklediği bazı muhalif grupları radikal olarak görmele-ri sebebiyle Türkiye'nin terörist olarak kabul ettiği PYD/YPG güçlerine de askerî ve maddi destek vermekte, siyasi koruma sağlamaktadırlar. Bu durum, Türkiye ve AB ülkelerini Suriye'de siyasi anlamda karşı karşıya getirmektedir.

Genel anlamda Türkiye ve ABD ile aynı duruşu paylaşarak Esad rejimi ve müttefikleri olan Rusya ile İran'a karşı bir tavır takınan Avru-

palı devletler, Akdeniz'de Türkiye ile yaşanan restleşme ya da Ukrayna Savaşı sebebiyle Rusya ile yaşadıkları çekişme gibi dış politikadaki diğer gelişmelere göre Suriye'de çeşitli hamleler yaparak bölgeyi bir "restleşme" alanı olarak kullanabilmektedirler.

Bölgedeki politikalarını Suriye'deki rejim değişikliğinin uzun vadede gerçekleşebileceği tezi üzerine kuran AB, Esad rejimine yönelik ağır ekonomik, siyasi ve diplomatik yaptırımlar uygulanmasını savunmakta, ancak askerî bir müdahaleye çatışmaların başından bu yana mesafeli yaklaşmaktadır. Bu yönüyle AB'nin Suriye politikasının ABD politikasından ayrıştığı söylenebilir. Zira AB'nin zayıf bir Esad rejimi tahayyülü bulunmamaktadır. AB, Esad rejimini ve destekçilerini siyasi ve diplomatik baskı yoluyla izole etmeyi ve ekonomik yaptırımlarla zayıflatarak özellikle yönetim kademesinden kopuşlar yaşanmasını sağlamayı hedeflemektedir. Esad rejimi ile gerçekleştirilecek "normalleşme" süreçlerine ilişkin karşıt bir tavır sergilemekle birlikte, AB'nin Suriye'de Esad rejiminin devrilmesine yönelik askerî bir destekte bulunması uzak bir ihtimaldir. Bu bağlamda AB için Suriye'deki ana hedefin göç hareketleri ve mülteci meselesi olduğu söylenebilir, ancak dış politikada karşılaştığı meselelere göre Suriye'yi özellikle Türkiye, Rusya ve İran'a karşı bir hesaplaşma sahası olarak da kullanmaktadır.

Rusya'nın Suriye Çıkması

Suriye'deki protestoların başlamasından ve bir iç savaşa dönmesinden bu yana Esad rejimine destek veren Rusya, 2015'e kadar BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye dair tasarıları veto ederek sağladığı siyasi desteği 2015 yılı-

nın Eylül ayından itibaren askerî boyutta da vermeye başlamış ve Suriye'deki çatışmalara doğrudan müdahil olmuştur.

Aslında uzun süredir Suriye'yi bölgedeki önemli müttefiki olarak gören Moskova, kendi stratejik çıkarları için Esad rejimine diplomatik ve askerî desteğini esirgememiştir. Bu bağlamda Rusya'nın 2015 yılındaki desteği de Soğuk Savaş dönemi ilişkilerine dayanmaktadır. Ancak bu dönemdeki desteğin en önemli sebeplerinden biri, Rusya'nın Lazkiye kenti yakınlarındaki Hmeymim Hava Üssü'ndeki ve Tartus Limanı'ndaki varlığını koruma isteğidir. Öyle ki Tartus, Rus Donanması'nın Akdeniz'e çıkışını sağlayan tek limandır; dolayısıyla Rusya'nın Suriye'deki varlığı aslında Akdeniz'deki ve Ortadoğu'daki varlığının kapısıdır.

Rusya'nın çatışmalara dâhil olmasıyla birlikte Esad rejimi, başta Halep olmak üzere birçok noktada yönetimi ele geçirmeyi başararak devrilmekten kurtulmuş ve büyük bir moral kazanmıştır. Rejimin bu ilerleyişinde Rusya'nın asker-sivil ayrımı gözetmeksizin gerçekleştirdiği hava saldırılarının, donanma bombardımanlarının, ekonomik ve siyasi desteğinin payı yadsınamayacak boyutlardadır.

Rusya'nın bugüne kadar Esad rejimine verdiği askerî, ekonomik ve siyasi destek göz önüne alındığında, Suriye'de mümkün olan en yüksek etkiye sahip olmak istediği anlaşılmaktadır. Ancak buradaki etkisini en üst seviyeye çıkarırken, kendi halkına açıklayamayacağı kayıplar vermeyi ve Batılı devletlerle Ukrayna'daki savaş sebebiyle yeterince gergin olan ilişkileri daha da çıkmaza sokmayı istemediği de açıktır. Bu nedenle Rusya'nın Suriye'deki

hedeflerinin oldukça değişken ve hareketli olduğu söylenebilir.

Temel olarak Rusya'nın Suriye'de; Akdeniz'e açılan tek kapısı olan Tartus Limanı'nı ve hava üslerini kaybetmemek, Ortadoğu coğrafyasındaki etki alanını yitirmemek, diğer uluslararası meselelerinde bir "koz" olarak kullandığı Suriye'deki varlığını devam ettirebilmek gibi hedefleri bulunmaktadır. Ayrıca yeni geliştirdiği silah ve teçhizatları için bir "deneme tahtası" olarak kullandığı Suriye, Rus askerler için de "kullanışlı bir antrenman sahası" vazifesi görmektedir. Öyle ki Rusya'nın Suriye'de kullandığı birçok savaş uçağının ve teçhizatının satışlarının arttığı Rus kaynaklarında açıkça belirtilmektedir.

Ancak Rusya'nın Suriye'de belirlediği hedeflerine ulaşamadığı görülmektedir. Zira bir dönem uluslararası kamuoyuna karşı Suriye'deki diğer saldırılarını ve katliamlarını meşrulaştırmak için kullandığı DAES'e karşı mücadele ettiği iddiası, DAES'in Suriye'deki etkisinin Türkiye ve Batılı bazı devletlerin destek ve operasyonlarıyla kırılması ile çürümüştür. Ayrıca her ne kadar Esad rejimini devrilmekten kurtarmış ve bazı bölgeleri ele geçirmesine destek olmuş olsa da rejime askerî destekte bulunduğu 2015 yılından bu yana bölgedeki durumu Esad lehine çeviremediği de görülmektedir. Hatta gelinen noktada, her türlü diplomatik ilişki kurulsa da Suriyelilerin Esad'sız bir Suriye konusunda "daha kararlı" olmalarına, Halep, İdlib ve diğer bölgelerde gerçekleştirdiği katliamlarla katkıda bulunduğu söylenebilir. Kısacası, Suriye'de Rusya'nın öncülük ettiği ya da taraf olduğu diplomatik bir çözümün sürdürülebi-

lirliği gözükmemektedir. Ukrayna'daki işgal girişimiyle birlikte Rusya'nın Suriye'deki potansiyel arabuluculuk rolü de ortadan kalkmıştır.

Ukrayna'daki Savaşın Suriye'ye Etkileri

2015 yılında, Suriye'deki çatışmalara doğrudan müdahale ederek Beşar Esad'ın zor durumdaki rejimini devrilmekten kurtarmasının görünüşteki gücünü, Ukrayna ordusunu sekiz yıl boyunca Donbas'ta bir yıpratma savaşında tutmanın göreceli başarısıyla pekiştiren Kremlin yönetimi, temelsiz bir özgüvenle 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya yönelik kapsamlı bir işgal hareketi başlatmıştır. Ancak Rusya Silahlı Kuvvetleri'nin bu yanılması ve Rus ordusunun savaşın başlamasından sonraki süreçte gözlemlenen inkâr edilemez zayıflığı, Ukrayna'da hızlı ve kolay bir zaferin mümkün olmayacağını göstermiştir. Şüphesiz ki, Rus ordusunun Ukrayna'daki sıkışmışlığının bir sebebi de Suriye'deki "savaş deneyimlerinin" ve "başarılarının" esiri olmasıdır. Zira birçok Avrupalı devlet ve ABD, Ukrayna ordusuna ciddi boyutlarda askerî mühimmat ve teçhizat desteği sağlayarak Ukrayna'yı bugüne kadar savaşta tutmayı başarmıştır. Bugünkü durum, Ukrayna'daki krizin kolay çözülebilecek bir kriz olmadığını göstermektedir.

Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'da başlatıldığı işgalin Avrupa üzerinde bariz etkileri olmuştur. Ancak bu savaşın Suriye üzerinde de oldukça büyük etkileri olduğu görülmektedir. Suriye'deki mevcut ekonomik kriz daha da derinleşmiş ve Ukrayna'daki savaşla birlikte küresel çapta yaşanan tahıl krizi sebebiyle ülkenin her bölgesinde ciddi bir kıtlık baş

göstermiştir. Ukrayna'daki savaş Rusya ile NATO arasındaki gerilimi arttırırken, Suriye meselesi konusundaki diplomatik girişimleri de etkilemiştir. Ukrayna'daki savaşın uzaması, Suriye'deki Rus kuvvetlerinin sayısının ve etkinliğinin azalmasına neden olurken Rusya'nın boşluğunu İran'ın doldurması Suriye'deki çatışma dinamikleri de etkilemektedir. Zira bölgeye gönderdiği silahlı milis gruplarıyla Suriye'deki varlığını devam ettiren İran, Rusya'nın hava saldırılarından doğacak boşluğu kara harekâtlarıyla doldurma yolunu izleyebilir, bu durum da Suriye'deki çatışmaların artmasına yol açabilir.

Tüm bu sebeplerle Suriye'de de etkin olan uluslararası toplumun ve aktörlerin Ukrayna'daki savaş konusunda Rusya ile nasıl bir ilişki kuracaklarına karar verirken, Ukrayna konusundaki tutum ve kararlarının Suriye'deki mevcut durumu nasıl etkilediğini ve/veya etkileyeceğini de göz önünde bulundurmaları büyük önem arz etmektedir.

Devrilemeyen Lider Beşar Esad ve Devrik Rejimi

Babasından devraldığı rejimi ayakta tutmak için Rusya ve İran'a tamamen bağımlı hâle gelen Beşar Esad'ın Suriye'de sahip olduğu tek şey koltuğudur. Tamamen sembolik bir devlet başkanlığı yürüten Esad'ın Kremlin ve Tahran'ın izni ve bilgisi dışında bir politika üretmesi imkânsızdır. Kontrolü altında olan bölgelerdeki halkın temel ihtiyaçlarını dahi karşılamaktan aciz olan rejim, 2023 yılının kış aylarında başkent Şam'da soğuk ve açlıkla mücadele etmek zorunda kalan "halkına" dahi fayda sağlamaktan uzaktır. Ekonomik krizin oldukça derin olduğu ve Suriye Lira-

si'nin inanılmaz derecede değer kaybettiği rejim kontrolündeki bölgelerde, hatta Şam'da dahi yakıt bulmak çok zordur.

Tamamen Rusya ve İran'ın ekonomik desteğine muhtaç hâlde olan Esad, İran'dan hiçbir zaman doğrudan ciddi bir mali destek görmemiştir. Ukrayna'da başlattığı işgal girişimi sonrasında birçok yaptırıma maruz kalan ve Suriye'ye gönderdiği paraların akıbeti konusunda ciddi endişeleri olan Rusya'nın maddi yardımları ise yetersiz kalmaktadır.

Tüm bu şartlar altında, gerekli ekonomik ve siyasi desteği sağlayabilmek için Arap devletleriyle bağlarını geliştirmeye çalışan Beşar Esad, bu konuda başarılı olmuş görünmektedir. Zira Birleşik Arap Emirlikler (BAE) ve Bahreyn Aralık 2018'de Şam'daki büyükelçiliklerini yeniden açmıştır. Şubat 2023'te BAE Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed el-Nahyan Şam'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 2021 yılında Ürdün, Mısır, Lübnan ve Esad rejiminin enerji bakanları enerji alanında anlaşmalar imzalarken, aynı yıl Ürdün Kralı da Beşar Esad ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Suriye, birçok Arap devleti tarafından Arap Ligi'ne yeniden davet edilmiştir. Ayrıca savaşın başından bu yana Esad rejiminin karşısında bir tavır alan Türkiye ile de 2022 yılının son günlerinde savunma bakanları ve dışişleri bakanları düzeyinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Esad rejiminin bütün bu temasları, Rusya ve İran desteği ile kontrol sağladığı bölgelerdeki hâkimiyetini hâlen sürdürebiliyor olması, Esad'ın iç savaşın kazananı olduğuna dair yorumlara yol açmıştır. Ancak bu oldukça "iyimser" bir yorumdur. Zira Esad rejimi-

nin "zaferinin" önünde ABD, AB ve Suriyeliler gibi "engeller" bulunmaktadır. Türkiye ile gerçekleşen görüşmenin de Türkiye'de son günlerde giderek artan mülteci karşıtı söylemler ve yaklaşan seçimlerle birlikte okunması gerekmektedir. Kaldı ki İdlib ve Kuzeybatı Suriye'deki mevcut durum da çözümlenmesi hiç de kolay olmayan meseleler olarak görülmektedir. Ayrıca Ukrayna'daki savaş sebebiyle Rusya'ya karşı birleşen Avrupalı devletlerin Rusya'nın güdümündeki bir rejimin liderinin "zaferine" ve dolayısıyla Putin'in "zaferine" sıcak bakmaları da pek olası gözükmemektedir. ABD'nin de Suriye'de Esad rejimini devirmek için istekli davranmasa da bu "zafere" izin verecek kadar müsamahakâr olmayacağı açıktır.

Tüm bunların yanı sıra neredeyse ailesinden birini iç savaşa kurban vermemiş hiç kimsenin bulunmadığı Suriye'de halkın büyük çoğunluğunun ikinci bir Esad rejimi yönetimine razı olmasını beklemek açıkça hayalperestliktir. Esad ile "normalleşme" süreçleri sonucunda Esad'ın Suriye'nin meşru lideri olarak görülmesi, bölgede yeniden şiddetli çatışmaların başlamasına sebep olacaktır. İdlib bölgesini kontrol eden HTŞ ile Kuzeybatı Suriye'deki silahlı muhalif grupların Esad'a karşı silahlı mücadeleye devam edecekleri oldukça açıktır. Bölgedeki İran ve Şii yayılcılığı tehlikesi artarak devam ederken ve Beşar Esad'ın ne Rusya'yı ne de İran'ı Suriye'den gönderebilme gücü varken, Esad'ın yerine Suriye'de yeni eşitlikçi bir anayasa çerçevesinde demokratik bir hükümetin kurulması dışındaki tüm ihtimaller çatışmaların artmasına sebep olacaktır.

İran'ın Şii Hilali İdeali İçin Suriye'nin Önemi

Suriye'de barışın sağlanması, yeni bir anayasal düzenin oluşturulması ve demokrasinin tesis edilebilmesi önündeki en büyük engellerden biri İran'dır. İran; Irak, Lübnan ve Yemen'de olduğu gibi Suriye'de de Şii yayılcılığı politikasını uygulamaktadır. Suriye'deki hak temelli protesto hareketlerinin silahlı mücadeleye dönüşmesinin ardından muhalif gruplar kısa sürede ülkenin önemli şehirlerini kontrol altına alarak Esad rejimini köşeye sıkıştırmayı başarmış; ancak on yıllardır bölgede uyguladığı yayılcı politikasının Suriye'de çökmesini istemeyen İran, Rusya ile birlikte Esad rejimine destek vererek Beşar Esad'ı devrik bir lider olmaktan kurtarmıştır. Zira İran için Suriye, Lübnan'daki Şii nüfusu korumak için hem coğrafi hem de politik olarak oldukça stratejik öneme sahiptir.

Bölgeye çok sayıda Şii milis sevk eden İran, Suriye'deki Şii nüfusu da harekete geçirerek kendi yayılcı politikası doğrultusunda kullanmıştır. İran'ın Şiileri harekete geçirmek için kullandığı en temel argüman ise, Suriye'deki Şii mekânlarının, türbelerinin ve ibadethanelerinin korunmasının kutsal bir vazife olduğu argümanıdır. Böylece Suriye'deki Şii milislerin yanı sıra bölgeye İran, Irak, Lübnan, Afganistan ve Pakistan gibi ülkelere de Şii milisler ve yerleşimciler getirerek yayılcı politikasının zarar görmesini önlemeye çalışan Tahran yönetimi; Irak'ta, Lübnan'da ve Yemen'de gerçekleştirmeye çalıştığı "Şii Hilali" idealini Suriye'de de adım adım uygulamaktadır.

Bu amaçla muhaliflere karşı oldukça zayıf kalan rejim ordusu içerisindeki etkinliğini arttırmaya başlamış ve rejime bağlı silahlı ancak resmî olmayan özel bir milis grubu olan Şebbiha adlı grubunun yeniden yapılandırılmasında rol almıştır. Ayrıca Beşar Esad'ın kardeşi Mahir Esad komutasındaki 4. Zırhlı Tümen, İran Devrim Muhafızları ve Hizbullah ile yakın iş birliği içindedir ve rejime bağlı ordu içinde Tahran'ın en önemli uzantısı konumundadır. Suriye ordusu içerisindeki etkinliğinin yanı sıra İran'ın Suriye'de 50.000 civarında silahlı milise sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam savaş alanındaki birçok dengeli değiştirebilecek bir güce karşılık gelmektedir. Ancak İran'ın tüm milis gruplar üzerinde kontrol sağlayabildiğini söylemek mümkün değildir. Zira bölgedeki Şii milis gruplar zaman zaman Rusya ile de iş birliği yapabilmektedir. Örneğin bölgedeki Şii milis gruplardan Kudüs Tugayı hem İran ile hem de Rusya ile yakın temas hâlinindedir. Bu milislerin birçoğu paralı askerler olup özellikle Afganistan ve Pakistan gibi ülkelere getirilen kişilerden oluşmaktadır. Afganistanlı milislerden oluşan Fatimiyyun grubu ve Pakistanlı milislerden oluşan Zeynebiyyun grubu bölgedeki etkili Şii milis gruplardandır.

İran, Suriye'ye yalnızca paralı askerler ve silahlı milisler getirmemektedir. Milislerin birçoğu aileleriyle birlikte Suriye'ye getirilip buradaki çeşitli bölgelere yerleştirilmektedir. Böylece hem ihtiyaç anında on binlerce milis gücü çeşitli bölgelerde hazır tutulmakta hem de Suriye'de İran lehine bir demografik değişim gerçekleştirilmektedir. Örneğin Afgan Şiilerden oluşan Fatimiyyun Tugayı

Şam'ın Seyyide Zeynep bölgesi ve çevresine, ayrıca İdlib sınırlarındaki bazı bölgelere yerleştirilmiştir. Ayda 450 ila 700 dolar arasında maaş almaları yanı sıra İran tarafından kendilerine tanınan vatandaşlık vb. haklardan da yararlanmaktadırlar. Bu durum, İran'daki Şii Afgan mülteciler için de teşvik edici olmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, İran bölgede hem askerî hem de demografik olarak etkisini arttırmaktadır. Bu durum bir yanıyla Rusya'ya bağımlı olan Beşar Esad'ı diğer yanıyla da İran'a bağımlı hâle getirmektedir. Böylece Esad'lı ya da Esad'sız bir Suriye'nin geleceği hakkında verilecek kararda, İran'ın etkin bir rolü olacaktır. Zira İran'ın bölgedeki çıkarlarının tehlikeye girmesi durumunda Suriye'deki kendisine bağlı on binlerce silahlı milisle yeni bir çatışma ortamı meydana getirmesi muhtemeldir. Bunun örnekleri daha önce Irak'ta yaşanmıştır.

Ayrıca hem Suriye içinde yerinden edilmiş hem de Suriye dışına göç etmiş Suriyelilerin bir kısmı geri döndüklerinde evlerini, arsalarını ve kendilerine ait mülkleri Şii yerleşimciler tarafından sahiplenilmiş olarak bulacaktır; bu da ülkede yeni bir çatışma ortamı oluşması ihtimalini arttırmaktadır. Tüm bu nedenler göstermektedir ki, Suriye ile ilgili gelecek tahayyüllerinde İran'ın etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. İran'ın Suriye'de daha fazla silahlı milis bulundurmasına ve yasa dışı yerleşimlerle demografik yapıyı değiştirmesine müsaade edilmemesi gerekir. Aksi hâlde, Suriye'de kalıcı bir huzur ortamının sağlanması mümkün olmayacaktır.

İran'ın bölgedeki yerleşim stratejisinin tehdit ettiği bir diğer ülke de İsrail'dir. İran, Suri-

ye'deki iç savaş, yoksulluk ve göçlerden yararlanarak Suriye'nin İsrail sınırına yakın yerlere İranlı, Afgan, Lübnanlı ve diğer Şii'leri yerleştirmektedir. Şii yerleşimlerin daha çok Golan Tepeleri çevresindeki kasaba ve köyleri kapsadığı belirtilmektedir. İran, bölgede hiçbir askerî varlığının olmadığını iddia etse de gerçekte, yerleşimciler arasında ihtiyaç duyduğunda hazır olan binlerce silahlı milis bulunmaktadır.

İsrail'in Suriye'deki hava üslerine, silah depolarına ve askerî üslere gerçekleştirdiği saldırıların birçoğunun bu tehlikeyi bertaraf etmek maksadıyla düzenlendiği belirtilmektedir. Kasım Süleymani'nin ABD tarafından öldürülmesi bu yerleşimlerin kurulmasını yavaşlatmış gözükse de ABD ve İsrail İran'ın yerleşimci politikasını yakından takip etmektedir.

Suriye'de kalıcı bir barışın tesisine en çok ihtiyaç duyan ülkelerden biri olan Türkiye'nin de bu amaç için İran'ın Suriye'deki varlığını iyi okuması gerekmektedir. Zira Rusya İran'ın Suriye'yi terk etmesine karar vermediği müddetçe Esad'ın İran'ı Suriye'den çıkarabilecek gücü bulunmadığı açıktır. Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bu doğrultuda iyi kullanılarak öncelikle diplomatik yollarla İran'ın Suriye'deki etkisinin kırılması hem ülkemizdeki mülteci meselesinin çözümü hem de Suriye'deki krizin çözümü için birincil meselelerdendir.

İsrail'in Bölgesel Hesapları ve Kapıdaki Düşman

Rusya, İran, ABD, Avrupalı devletler ya da Türkiye ile karşılaştırıldığında, İsrail'in Suriye'deki müdahalesinin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Her ne kadar Suriye'deki

çatışmalar söz konusu olduğunda pek bahsedilmese de İsrail'in özellikle son yıllarda Suriye'de izlediği politikaya bakıldığında, güvenliğine tehdit olarak gördüğü temel meselelerde açıkça pozisyon aldığı söylenebilir.

Golan Tepeleri'ndeki hâkimiyetini güvence altına almak ve sınırındaki İran yayılmacılığına karşı hava üslerini ve askerî üsleri bombalamak, önemli isimlere suikast düzenlemek ve hatta DAEŞ militanlarını kendi hastanelerinde tedavi etmek, İsrail'in Suriye'deki çatışmalara "küçük ancak önemli" müdahaleleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Önümüzdeki dönemde İsrail'in Suriye'deki operasyonlarının artarak devam edeceği tahmin edilmektedir. İran'ın kendi sınırına oldukça yakın bölgelere para, silah ve insan aktarmaya devam ettiği bir ortamda, ABD tarafından da desteklenen İsrail'in, potansiyel düşmanına karşı şimdiye kadar elde ettiği bazı taktiksel başarılarla yetinmeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira İran'ın her geçen gün artan yayılmacı politikası, İsrail'de iktidara gelen aşırı sağ koalisyona hükümeti, İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesine dair başlatılan görüşmeler gibi önemli gelişmeler, İsrail'in Suriye'deki pozisyonunu sağlamlaştırmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle İran ve Rusya destekli Esad rejimiyle yürütülecek diplomatik ilişkilerde ya da Suriye'ye yönelik muhtemel bir askerî operasyonda İsrail ile kurulacak ilişkilerin önem arz edeceği açıktır.

Suriyeli Muhalif Grupların Temsil Sorunu

Suriye'deki muhalif grupların ve Suriye muhalefetinin çatı kuruluşu olarak kabul edilen

Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'nun (SMDK) içerisinde bulunduğu durum hem Suriye'deki Suriyelilerin hem de ülke dışında yaşayan Suriyelilerin zafere dair ümitlerinin azalmasına neden olmaktadır. Suriye muhalefeti, ABD, Avrupalı devletler, Arap devletleri ve Türkiye gibi pek çok ülke tarafından kabul görmüş olmasına rağmen, "ortak düşmana karşı" kolektif hareket edebilme kabiliyetinden yoksun olması sebebiyle sahada kayda değer bir başarı kazanamamıştır. Beşar Esad'ın Rusya ve İran tarafından "kurtarılmasından" önce Esad'ı devirmeye oldukça yaklaşan muhalefet, bugün çıkar çatışmalarının sıklıkla görüldüğü bir yapıya bürünmüş durumdadır.

Ayrıca yıllardır Suriye halkına "kurtarıcı" olarak dış güçleri işaret eden ve tüm politikalarını bu yönde dizayn eden bir muhalefetin Suriye halkının güvenini kazanabilmesi oldukça zordur. Üstelik, bu güvensizlik yeni bir olgu da değildir. Zira uzunca bir süredir, başta Türkiye olmak üzere uluslararası toplumun tüm destek ve çabalarına rağmen Suriyeli muhalif gruplar kendi mücadele stratejilerini belirleyememiş ve yönlendirmelere bağımlı, muhaliflere önderlik edebilmekten yoksun, halkla temasları oldukça sınırlı bir görüntü vermektedir.

Elbette, geride kalan 12 yılda Esad rejimine karşı mücadele veren, bu uğurda hayatını kaybedenler de yine bu gruplara mensup kişilerdir, dolayısıyla bu grupların varlığının önemini tartışmak gereksizdir. Ancak Suriyeli muhalif grupların ilk olarak kendi halklarıyla iletişim kanallarını kurması ve bu kanalları güçlendirmesi, Suriyelilere kendilerine des-

tek vermeleri için ihtiyaç duydukları güveni vermeleri, kontrol altında tuttıkları bölgelerde hayatı düzene sokmak amacıyla gerekli adımları atmaları ve uluslararası toplum nezdinde sahadaki bir gruptan ziyade Suriyelilerin temsilcileri olduklarını kanıtlamaları gerekmektedir.

Bugün muhaliflerin kontrolündeki bölgelerde bu gruplar arasında önemsiz küçük sebeplerle sık sık çatışmalar yaşanabilmektedir. Bu gerginlikler çoğu zaman Türkiye'nin arabuluculuğunda çözülsün de bu durum Suriyelilerin bu gruplara karşı güveninin azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin de sahada farklı planları devreye sokması elzem görünmektedir. Zira bu bölgede yaşanan her gelişme Türkiye'yi doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerini, yerel halk arasındaki temsilcilerin görüşlerini de dikkate alarak değerlendirmesi ve SMDK'ya alternatifler oluşturması, ileriki süreçte hem Suriye halkı için hem de Türkiye için faydalı olacaktır. SMDK heyetinin Azez'de halktan gördüğü tepki, Suriye muhalefetinin son durumunu yansıtması bakımından oldukça önemlidir.

Suriye muhalefetinin en büyük hatası, Suriye halkının devrimine yabancı unsurların katılmasına izin vermesi olmuştur. Zira yabancı silahlı grupların bölgedeki varlığı ve DAES'in bir dönem bölgede etkili olması, Suriye halkının mücadelesine gölge düşürmüştür. Şüphesiz ki bunda, Suriye muhalefetinin net bir duruşunun olmamasının da payı bulunmaktadır.

Açıkça görülmektedir ki, ister Suriye içinde olsun isterse Suriye dışında, Esad rejiminin

devrilmesini isteyen Suriyeliler, yalnızca görüşmelere ve toplantılara katılıp beyanlar veren, halkla teması oldukça sınırlı olan, kendi stratejisini belirlemekten yoksun bir Suriye muhalefetine güven duymamaktadır. Bu durum, bölgedeki diğer aktörlerin de ileriki süreçlerde farklı pozisyonlar almasına sebep olabilir.

“Normalleşme” Arayışındaki Türkiye

Suriye'deki çatışmaları ve bu durumun kalıcı sonuçlarını doğrudan kendi ulusal güvenliği ve bölgesel çıkarlarıyla ilgili bir mesele olarak tanımlayan Türkiye, terör örgütü PKK'nın Suriye yapılanması PYD'nin ve onun silahlı kolu olan YPG'nin güç kazanmasını ve Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerde kontrol sağlanmasını önlemeye büyük önem vermektedir. Bu amaçla Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı askerî harekâtlarını gerçekleştirmiştir.

Ayrıca en az 3,5 milyon Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye, rejim-Rusya saldırıları ve insani krizin derinleşmesi sebebiyle İdlib bölgesinden gerçekleşebilecek yoğun bir göç dalgası konusunda da endişelere sahiptir. Bu nedenle Suriye'de çatışmaların sona ermesi için en fazla çaba gösteren aktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Türkiye, Suriye'deki aktörler arasında en çok yönlü olanlardan biridir; Esad rejimine karşıtlığı bakımından ABD ve Avrupa ile aynı çizgide bulunmaktadır.

Türkiye ayrıca Suriye'nin kuzeyindeki muhalif gruplar üzerinde de etkinliğe sahiptir. Sahada Rusya ve ABD ile ortak devriyeler gerçekleştirmektedir. Tüm bunlar, Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak stratejik önemini art-

tırmaktadır. Ayrıca güvenlik sebebiyle bölgeye gerçekleştirdiği askerî operasyonlarla masadaki varlığını sahada da etkili bir biçimde göstermektedir.

Ancak son dönemde Esad rejimi yetkilileriyle gerçekleştirilen görüşmeler, Türkiye için farklı sonuçlara sebep olabilir. Zira Esad rejimi, Türk ordusunun Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerden çekilmesini şart koşmaktadır. Ayrıca Türkiye'yi "işgalci" olarak tanımlamakta ve muhalif grupları terörist olarak gördüğü için Türkiye'yi teröristlere destek vermekle itham etmektedir. Türkiye ise sınırlarındaki terör örgütü PYD/YPG'ye karşı ve Türkiye'de ikamet eden 3,5 milyon Suriyeli sığınmacının bir kısmının Suriye'ye geri dönüşü konusunda Esad rejimiyle iş birliği isteğini dile getirmektedir.

Ancak Esad rejiminin ABD destekli PYD/YPG ile mücadele edebilecek ne askerî ne ekonomik ne de siyasi gücü vardır; bu sebeple Türkiye'nin bu konuda Esad rejiminin iş birliğinden herhangi bir fayda sağlayamayacağı açıktır. Ayrıca bölgedeki etkin güç, hava sahasını kontrol eden Rusya'dır; dolayısıyla ipleri ABD'nin elinde olan bir terör örgütüne karşı, hava sahasının Rusya'nın hegemonyasında olduğu bir bölgede Esad rejimiyle iş birliğine gitmeye ihtiyaç yoktur ki, Esad rejimi Türkiye ile iş birliği yapmak istese dahi bu yönde bir gücü bulunmamaktadır.

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların çok büyük bir bölümü Esad rejiminin zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığınmış rejim muhalifleridir. Bu sebeple Beşar Esad ile varılacak bir anlaşmanın Suriyelilerin geri dönüşüne etkisinin olmayacağı açıktır. Zira Esad defalarca

sözde af yayınlasa da af sebebiyle Suriye'ye dönenlerin sayısı onlarla ifade edilmektedir. Geri dönenlerin birçoğunun da işkence gördüğü ve hatta işkence altında hayatını kaybettiği belgelerle ispatlanmış durumdadır. Böylesi bir tabloda geri dönüşten bahsetmek oldukça ütopiktir.

Bunun yanı sıra Suriye'de HTŞ ve PYD/YPG tarafından kontrol edilen bölgeler bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin yalnızca Esad ile görüşmesi, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı meselesinin çözümü için yeterli olmayacaktır. Terörist olarak tanınan bu örgütlerle geri dönüş kapsamında görüşmek ise, teklif edilmesi dahi krize sebep olabilecek bir mesele olduğu için mümkün değildir. Bu noktada Türkiye ve rejim yetkilileri arasındaki görüşmeleri, Türkiye'de artan mülteci karşıtı söylem ve yaklaşan seçimler kapsamında değerlendirmek daha makul olacaktır. Ancak mültecilere yönelik artan nefret söyleminin Türkiye'de gelecek dönemdeki iktidarı, hangi görüşten olursa olsun, Esad rejimiyle görüşmeye iteceği de ihtimal dâhilindedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin ulusal ve uluslararası çıkarları için atabileceği adımları şu şekilde özetleyebiliriz: ABD ve Avrupalı devletlerle Esad rejimi üzerinde ekonomik ve siyasi baskı oluşturmak için girişimlerde bulunmak, Rusya üzerindeki baskının artırılmasına destek vererek Moskova'nın Suriye'deki etkinliğini azaltmak, İran'ın Esad rejimine desteğinin ve bölgedeki Şii yayılcılığının önlenmesi için İsrail ile iş birliği ihtimallerini değerlendirmek, PYD/YPG terör örgütüne karşı diplomatik yollarla Avrupalı devletlerin desteğini alarak örgüte yönelik ABD desteği-

nin geri çekilmesini sağlamak ve gerektiğinde askerî operasyon gerçekleştirmek.

Ülkemizdeki Suriyeli sığınmacıların geri dönüşleri, ancak Türkiye'nin garantörlüğünde oluşturulacak bir güvenli alan ve gerekli altyapı, barınma, iş olanakları gibi imkânların da sunulabileceği yaşanabilir bir ortam tesis edildiğinde sağlanabilir. Bir diğer önemli nokta ise, Esad'lı bir Suriye'ye gönüllü geri dönüşlerin gerçekleşmesini beklemenin boşa bir çaba olacağı gerçekliğiyle hareket edilmesidir. Birçok Arap devleti ve bazı Avrupalı siyasetçiler Beşar Esad ile görüşmüş ya da siyasi meşrutiyetini kabul etmiş gözükse de Esad'lı bir Suriye'nin barış ve huzur ortamında, demokratik bir şekilde ve yarım milyon insan ölmüşken halk tarafından gönüllü bir şekilde kabul göreceği varsayımı üzerine bir politika üretmek makul değildir. Zira Ukrayna'da başladığı işgal girişimi sonrasında diplomatik olarak güvenilirliği kalmayan Rusya ve İsrail tarafından Şam'ın dış kesimlerindeki askerî tesisleri dahi vurulan İran destekli ekonomik, siyasi ve askerî bakımdan neredeyse hiçbir şeye sahip olmayan Esad yönetiminin devamlılığını sağlayacak çabalar yerine, rejimin zulmüne son verecek girişimlerde bulunmak hem Türkiye hem Suriyeliler hem de insanlık için çok daha faydalı olacaktır.

Suriye Çıkmazının Çözumsuzlüğü ve Olası Çözüm Yollarına Dair Öneriler

Suriye'deki krizin çözülebilmesi için olayların nasıl başladığının asla unutulmaması gerekmektedir. 13 yıl önce Suriye halkı, özgürlük ve adalet talebiyle barışçıl bir şekilde protesto eylemlerine başlamış, Esad rejimi ise bu barışçıl protestolara aşırı güç kullanarak

şiddetle karşılık vermiştir. Rejimin bu tepkisi, ülkede yıkıcı bir savaşın fitilini ateşlemiştir. Esad ve müttetikleri olan Rusya ile İran, saldırılarına hâlen devam etmektedir. Bugün İdlib ve Kuzeybatı Suriye'ye sıkışmış olan muhalif gruplarla mücadele kılıfıyla siviller de bombalanmaktadır. İdlib bölgesinde Rusya ve Esad rejimine ait savaş uçakları mülteci kamplarını dahi bombalamakta, aralarında kadın ve çocukların da olduğu binlerce sivil katletmeye devam etmektedir.

BM ve AB gibi kuruluşlar Suriye'deki insani krizin hafifletilmesi adına milyarlarca avro-luk yardım yapsa da paranın bu krizin çözümünde tek başına yeterli olmadığı açıktır. Uluslararası toplumun Suriye'deki krizin çözümünde odaklanması gereken asıl mevzu, krizin temel nedenleri olan özgürlük, adalet ve reform taleplerinin karşılanmasıdır. Gelişen noktada bu alanlarda hiçbir ilerleme sağlanmadan Esad rejimiyle normalleşmeye dair adımların atıldığı görülmektedir.

Suriye halkının hiçbir talebini karşılamayan bu girişimler, "suni bir normalleşme" rüzgârından başka bir anlam ifade etmemektedir. Zira Suriye'nin yeniden inşasını çöküşüne yol açan temeller üzerinde gerçekleştirmek mümkün değildir. Kaldı ki hem ülke içinde yerinden edilmiş hem de ülke dışındaki mültecilerin tutumları incelendiğinde, 2011 öncesindeki Suriye'ye geri dönüşe dair bir tahayyülleri olmadığı görülebilmektedir.

AB'nin başını çektiği uluslararası toplumun temel aktörleri, Suriye'de yeni bir anayasaya ve BM denetiminde, özgür ve adil seçimler yapılmasına ihtiyaç olduğu konusunda hemfikir görünmektedir. Ancak 13 yıldır devam

eden çatışmalar dikkate alındığında bunun hiç de kolay olmayacağı söylenebilir. Öte yandan Suriye'nin mevcut durumunun da sürdürülebilirliği kalmamıştır. Bu nedenle Suriye'deki tüm aktörlerin daha esnek davranıp, krizin çözümü için yeni yollar bulması gerekmektedir. Burada kastedilenin bugüne kadar yaşananları yok sayıp, Beşar Esad'dan birkaç göstermelik reform yapmasını beklemek olmadığını da belirtmek gerekir. Zira gerçekten siyasi bir çözüme varılmadan Suriyeli mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönmeyecekleri muhakkaktır.

Diğer taraftan Suriye'nin geleceğini tek bir görüş, grup ya da fraksiyona endekslemek veya dış aktörlerin insafına bırakmak da doğru bir yöntem değildir. Suriyelilerin geleceği adına konuşurken ya da kararlar alırken onları yok saymak, yalnızca çözüme ulaşmada zaman kaybettirmekte ve ülkedeki insani, siyasi, ekonomik krizi daha da derinleştirmektedir.

Buradan hareketle diplomatik girişimlerle Suriye'deki krizin çözümü ilk seçenek olmalıdır. Bu bağlamda;

- Suriye'deki tüm taraflar, hiçbir taviz vermeden ve buldukları pozisyonları korumak kaydıyla uzun süreli bir ateşkes imzalayarak öncelikle sivillerin can güvenliğini güvence altına almalıdır.
- Ülkedeki taraflar, ellerindeki tüm kitle imha silahlarını, kimyasal silahları ve kullanımı uluslararası anlaşmalarca yasaklanmış silahları BM gözetiminde teslim/imha etmelidir.
- Esad rejimiyle BM tarafından oluş-

turulmuş özel bir ekip vasıtasıyla ve BM bayrağı altında görüşme gerçekleştirilmelidir. Bu durum bölgedeki krizin aşılmasına çeşitli yönlerden fayda sağlayacaktır. Her şeyden önce bu adımın uluslararası meşruluğu olacaktır ve Esad rejiminin "meşruiyet" talebini karşılayacaktır ancak Esad'a diğer ülkelerce meşrulaştırılma fırsatı da vermeyecektir. Ayrıca bölgedeki ülkelerin kendi çıkarlarını ön planda tutmalarını da önleyecektir. Bunun yanı sıra oluşturulacak BM koalisyonuna bugüne kadar bölgesel olarak da Suriye'deki krize müdahil olmayan Hindistan ya da çeşitli Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin de dâhil olmasıyla Suriye meselesinin uluslararası alandaki farkındalığının artması sağlanacaktır. Bu farkındalığın oluşturacağı sorumluluk ve uluslararası kamuoyu baskısı çözümü hızlandıracaktır.

Bu diplomasiye dayalı senaryoda, Esad'ın iktidardan çekilmesi ve adil seçimlerin yapılması kısa vadeli bir sürece bağlanabilir. Ancak bu süreç kesinlikle Esad'ın insafına bırakılmamalıdır. Esad'ın böylesi bir süreci kabul etmesinin ve kısa sürede gerçekleşecek seçimlerle birlikte iktidarı devretmesinin ardından bölgedeki diğer tüm silahlı aktörler ve gruplar silah bırakmaya çağırılmalı ve bu çağrıya uymayanlara gerekli askerî, siyasi, ekonomik girişimlerde bulunulmalıdır.

Diplomasinin Suriye'deki krizin çözümünde ne kadar etkili olabileceğine dair şüphelerin haklı yanları da bulunmaktadır. Zira daha önceki küresel tecrübeler bu çekince-

leri doğrulamaktadır. Bu nedenle Suriye'ye yönelik askerî müdahale her zaman masada bulundurulması gereken bir seçenektir. Şüphesiz ki, uluslararası bir aktörün ya da aktörlerin bir iç savaşa müdahale etmesi istenilen bir durum değildir. Ancak Rusya ve İran'ın bölgesel hedeflerinin ilerideki sonuçları ve Esad rejiminin devam eden zulmü göz önüne alındığında, böylesi bir seçenek Esad rejimine ve müttefiklerine diz çöktürebilmek adına faydalı olabilir.

ABD, Avrupalı devletler, Rusya, İran, Çin, İsrail ve Türkiye gibi bölgedeki uluslararası aktörlerin tamamının üzerinde mutabık kalacakları bir çözüm bulabilmek elbette bir hayli güçtür. Ancak Suriye'deki krizin siyasi ve diplomatik yollarla çözümünün oldukça uzun bir süre alacağı ve hatta sonunda bir çözüme kavuşmama ihtimalinin olduğu da açıktır. Bu nedenle bölgedeki aktörlerin temel çıkarlar üzerinde anlaşarak Esad rejimini devirmek ve sonrasında ülkede Irak ve Afganistan'da olduğu gibi farklı silahlı grupların ortaya çıkmasını engellemek için gerekli güvenliği sağlamak üzerine anlaşmaları ve bu yönde etkili siyasi, ekonomik, askerî müdahalelerde bulunmaları en pratik çözümdür.

Suriye'deki krizin çözümüne en çok ihtiyaç duyan ülkelere biri olarak Türkiye, bu süreçte aktif bir rol oynamalıdır. Zira Türkiye için sınırlarındaki PYD/YPG tehlikesini bertaraf etmek, İdlib'deki derinleşen insani

krizin yeni bir göç dalgasına sebep olmasının önüne geçmek, ülkedeki 3,5 milyon Suriyeli sığınmacının en azından bir kısmının geri dönüşünü sağlamak, İdlib bölgesindeki HTŞ ve diğer silahlı grupların bir tehdit oluşturmasını önlemek gibi çok çeşitli meseleler söz konusudur. Bu nedenle Türkiye, askerî harekât seçeneğini de elinde tutarak, AB ve ABD ile ittifaklar kurmalı ve Suriye'deki krizin çözümünü Rusya ve Esad rejiminde aramaya son vermelidir.

Sonuç Yerine

Açıkça ifade etmek gerekir ki, bugün Suriye'deki aktörlerin birçoğu kendi çıkarlarını korumak için Suriye'nin egemenliği pahasına kıyasıya bir rekabet içerisindedir. Suriye'deki çatışmalar bu yönüyle II. Emperyal Paylaşım Savaşı (Dünya Savaşı) öncesinde yaşanan ve birçok uluslararası aktörün de dâhil olduğu İspanya İç Savaşı'na benzemektedir. Suriye'deki krizin çözüme kavuşmasının en büyük mimarı olabilecek çoklu aktörlerin aynı zamanda Suriye'nin şansızlığı olduğu; Suriye'deki en önemli problemin ülkedeki krize kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışan çok sayıda uluslararası aktör ve diğer silahlı gruplar olduğu da unutulmamalıdır. Suriye iç savaşının çözümüne dair birçok seçenek bulunmasına karşın bu seçeneklerin hayata geçirilmesinin önündeki engeller de yine bu aktörlerdir.

Sonnotlar

- ¹ Kareem Fahim & Hwaida Saad, "A faceless teenage refugee who helped ignite Syria's war", *The New York Times*, 08.02.2013, <https://www.nytimes.com/2013/02/09/world/middleeast/a-faceless-teenage-refugee-who-helped-ignite-syrias-war.html> (05.03.2023).
- ² International Crisis Group, *Popular Protest in North Africa and the Middle East (VII): The Syrian Regime's Slow-Motion Suicide*, Raport No. 109, 2011, ss. 4-6.
- ³ Nikolaos van Dam, *Destroying A Nation: The Civil War in Syria*, 2017, ss. 79-80.
- ⁴ Roger Petersen, "Roles and Mechanisms of Insurgency and the Conflict in Syria," içinde *The Political Science of Syria's War*, 2013, ss. 18-23.
- ⁵ Charles Lister, *The Free Syrian Army: A Decentralized Insurgent Brand*, Analysis Paper No. 26, 2016, ss. 5-8.
- ⁶ IOM, *Syrian Arab Republic Crisis Response Plan 2023*, 2022.
- ⁷ HNO, *Syrian Arab Republic Humanitarian Programme Cycle 2023*, 2023.
- ⁸ OCHA, *Nort-West Syria Situation Report*, 2023.
- ⁹ UNHCR CCCM Cluster, *Camp Crisis in Northwest Syria*, 2023.
- ¹⁰ The Syrian Observatory for Human Rights (SOHR), "Syrian Revolution 11 years on | SOHR documents by names nearly 161,000 civilian deaths, including 40,500 children and women", 15.03.2022, <https://www.syriahr.com/en/243125/> (09.03.2023).
- ¹¹ SOHR, "Lowest annual death toll ever | 3,825 people killed across Syria in 2022", 31.12.2022, <https://www.syriahr.com/en/282819/> (09.03.2023).